

1951 m. Lietuvos gyventojų trėmimo operacija „Ruduo“: deportacijos iš Eišiškių rajono

1951 m. rudens Lietuvos gyventojų trėmimai kodiniu pavadinimu „Ruduo“ – viena didžiausių tokio pobūdžio operacijų. Straipsnyje analizuojama, kaip ji buvo vykdoma Eišiškių r. Šis rajonas, kaip ir keli kiti tuometiniai Lietuvos SSR rajonai, buvo nevienatautis. Tad tyrimo tikslas – ne tik išnagrinėti trėmimo operaciją šiame rajone, bet ir atsakyti į klausimą, ar tikrai nuo trėmimų Lietuvoje kentėjo tik lietuviai, kaip neretai teigiama viešojoje erdvėje.

ĮVADAS

Vienas esminių stalinizmo laikotarpio Lietuvoje įvykių – prievartinės gyventojų deportacijos. Didžiulio masto gyventojų trėmimus (perkėlimą iš gyvenamosios vietos į kitas teritorijas) vykdė dar carinės Rusijos valdžia. Per keletą dešimtmečių Sovietų Sąjungoje susiformavo masinio žmonių perkėlimo praktika. Deportacijas inicijavo politinė vadovybė, o praktiškai planavo ir vykdė represinės struktūros.

Lietuvos gyventojų trėmimai sulaukia vis daugiau visuomenės dėmesio. Tai rodo, pavyzdžiui, projektas „Misija – Sibiras“, gyvuojantis jau dešimt metų ir sutraukiantis daug šalies istorijai neabejingų jaunų žmonių. Projekto tikslas – kasmet rengiamomis ekspedicijomis po lietuvių tremties ir kalinimo vietas Sibire ugdyti jaunimo patriotiškumą ir pilietiškumą. Taip pat trėmimų tematika

rengiamos konferencijos, minėjimai, diskusijos, kuriami dokumentiniai filmai. Taigi šis laikotarpis iki šiol išlieka labai aktualus ir keliantis susidomėjimą.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad trėmimai dar nėra sulaukę didesnio istorikų dėmesio. Per dvidešimt penkerius Nepriklausomybės metus šią temą nagrinėjančių mokslinių darbų parašyta mažai. Derėtų išskirti vieną knygą ir du dokumentų rinkinius, kuriuose jie nagrinėjami bene plačiausiai¹. Šiuose darbuose paskelbta nemažai archyvinių dokumentų, aprašoma trėmimų eiga, tvarka, pateikiama statistinių duomenų ir pan. Trėmimų tematika domėjosi istorikas Arvydas Anušauskas². Taip pat ji šiek tiek nagrinėjama kolektyvinėje monografijoje „Lietuva 1940–1990“³. 1993 m. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija išleido 1941–1952 m. ištremtų Lietuvos gyventojų sąvadą⁴. Informacijos apie konkrečius tremtinius galima rasti ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro tęstiniame leidinyje „Lietuvos gyventojų genocidas“, kurio naujasis tomas, skirtas 1949 m. represuotiems Lietuvos gyventojams, išleistas 2014 m. Istorikė Vitalija Stravinskienė nagrinėjo Lietuvos lenkų trėmimus 1941–1952 m.⁵

Turbūt geriausiai trėmimų tragizmas ir dramatiški ištremtų žmonių likimai atiskleidžia memuarinėje literatūroje. Būtent jos išleista tikrai daug. Knygose pasakojama apie tremtinių gyvenimo ir darbo Sibire

ypatumus, sunkumus susidūrus su nepažįstamomis klimato sąlygomis, viltis grįžti į Lietuvą ir t. t.⁶ Visų atsiminimų ir dienoraščių išvardyti tiesiog neįmanoma.

Rašant straipsnį, daugiausia remtasi pirminiais šaltiniais, saugomais Lietuvos ypatingojo archyvo MVD ir LKP dokumentų skyriuose: įskaitos (tremties) bylomis (f. V-5), LSSR MVD sekretoriato ir LSSR MVD Milicijos valdybos sekretoriato (f. V-141), LSSR MVD Informacijos centro (f. V-135), LKP Vilniaus sr. komiteto (f. 3387) ir LKP CK (f. 1771) fondų dokumentais. Jie puikiai atspindi trėmimų mastą, operacijų organizavimą, planavimą ir vykdymą.

Sovietų Sąjungos okupuotoje Lietuvoje nuo 1941 m. įvykdyta per 30 gyventojų trėmimo operacijų. SSRS vadovybė deportacijas laikė didelės politinės svarbos valstybiniu uždaviniu. Jomis siekta palaužti ginkluotą gyventojų pasipriešinimą okupacijai, įgyvendinti politinius ir ekonominius tikslus: sovietizuoti Lietuvą ir panaudoti tremtinius kaip iš esmės nemokamą darbo jėgą mažai apgyvendintose Sovietų Sąjungos srityse. Žmonės buvo prievarta iškeliami iš gimtojo krašto į tolimus regionus, apgyvendinami jiems neįprastomis gyvenimo sąlygomis, netekdavo viso savo turto. Tremtiniai neturėjo teisės išvykti iš apgyvendinimo vietos (specialiųjų gyvenviečių), už šio draudimo nesilaikymą grėsė baudžiamoji atsakomybė.

1950 m. birželio 20 d. Sovietų Lietuvoje suformuoti nauji administraciniai teritoriniai vienetai. Vietoj apskričių ir valsčių įsteigtos 4 sritys ir sukurti 87 rajonai. Kiekvieną sritį sudarė nuo 16 iki 24 rajonų. Eišiškių rajonas priklausė Vilniaus sričiai.

TRĖMIMŲ EIGA

Sovietų Sąjungos Ministrų Taryba 1951 m. rugsėjo 5 d. priėmė nutarimą Nr. 3309-1568vs

„Dėl buožių su šeimomis iškeldinimo iš Lietuvos teritorijos“. Buvo nutarta: „1. Iškeldinti iš Lietuvos SSR ribų visiems laikams į Krasnojarsko kraštą ir Tomsko sritį apie 4 000 priešiškaikai veikiančių prieš kolūkius buožių su šeimomis. Iškeldinamiesiems taikyti SSRS aukščiausiosios tarybos 1948 m. lapkričio 26 d. įsaką „Dėl į tolimuosius Sovietų Sąjungos rajonus Tėvynės karo laikotarpiu iškeldintų asmenų baudžiamosios atsakomybės už pabėgimą iš privalomosios ir nuolatinės tremties vietų“. 2. Įpareigoti SSRS valstybės saugumo ministeriją [...] buožių su šeimomis iškeldinimą įvykdyti 1951 m. rugsėjo mėn. pagal Lietuvos SSR ministrų tarybos patvirtintus sąrašus. 3. Įpareigoti SSRS vidaus reikalų ministeriją [...] pasirūpinti iškeldinamųjų iš Lietuvos SSR konvojavimu ir nugabenimu į jų tremties vietas. 4. Leisti iškeldinamiesiems pasiimti jiems priklausančias vertybes, namų apyvokos daiktų ir maisto atsargų, iš viso kiekvienai šeimai iki 1 500 kg. Visą likusį turtą konfiskuoti ir perduoti vietinių valdžios organų atstovams. Konfiskuotąjį iškeldinamųjų buožių ūkių turtą panaudoti valstybinių prievolių įsiskolinimui padengti. Likusią nuo įsiskolinimo padengimo turto dalį [...] perduoti kolūkiams nemokamai, įskaitant į nedalomojus fondus. Maistinius grūdus, pašarinius grūdus ir technines kultūras perduoti valstybei. 5. Įpareigoti Susisiekimo ministeriją [...] pagal SSRS vidaus reikalų ministerijos paraišką skirti kiek reikia geležinkelio vagonų, pritaikytų žmonėms vežti žiemą, ir užtikrinti, kad iškeldinamųjų ešelonai iki paskyrimo vietų vyktų karinių ešelonų teisėmis. 6. Įpareigoti SSRS finansų ministeriją [...] SSRS valstybės saugumo ministerijai iš sąjunginio biudžeto skirti papildomų lėšų specialiosioms komendantūroms išlaikyti, taip pat SSRS vidaus reikalų ministerijai skirti lėšų iškeldinamųjų maitinimo ir medicininio aptarnavimo kelionėje išlaidoms apmokėti.

7. Įpareigoti SSRS valstybės tiekimo komitetą [...] skirti, o Naftos pramonės ministeriją [...] pagal SSRS valstybės saugumo ministerijos paraišką pateikti 300 tonų benzino išskeldinamiesiems nuvežti iš gyvenamųjų vietų iki geležinkelio stočių ir pagal Krasnojarsko krašto vykdomojo komiteto ir Tomsko srities vykdomojo komiteto paraišką – 700 tonų benzino nugabenti išskeldinamiesiems iš geležinkelio stočių iki įkurdinimo vietų.

8. Įpareigoti Krasnojarsko krašto vykdomąjį komitetą ir Tomsko srities vykdomąjį komitetą pasirūpinti išskeldinamųjų nugabenimu automobilių ir kinkomuoju transportu iš geležinkelio stočių iki įkurdinimo vietų, taip pat įkurdinamuosius įdarbinti ir aprūpinti būstu.⁴⁷

LKP(b) Centro komitetas 1951 m. rugsėjo 28 d. priėmė nutarimą Nr. Bc-155/1vs (YA) „Dėl buožių ir jų šeimų išskeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“⁴⁸. Dokumentą pasirašė LKP(b) CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. Prie nutarimo pridėtas priedas⁹. 1951 m. rugsėjo 29 d. LSSR Ministrų Taryba taip pat priėmė nutarimą „Dėl buožių ir jų šeimų išskeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“¹⁰. Jį pasirašė LSSR MT pirmininko pavaduotojas Kazys Preikšas. Abiejų nutarimų ir LKP(b) CK nutarimo priedo turinys iš esmės analogiškas 1951 m. rugsėjo 5 d. priimtam SSRS MT nutarimui. Visuose šiuose dokumentuose kalbama tik apie „buožių“ trėmimus. Panašių nutarimų dėl partizanų ir jų rėmėjų šeimų trėmimo nėra.

SSRS vidaus reikalų ministras gen. plk. Sergejus Kruglovas 1951 m. rugsėjo 13 d. parengė įsakymą Nr. 00636. Jame įsakyta LSSR vidaus reikalų ministrui gen. mjr. Juozui Bartašiūnui parengti vidaus reikalų sistemos darbuotojų dalyvavimo trėmime planą. Iš patyrusių LSSR MVD pareigūnų reikėjo paskirti ešelonų viršininkus, numatyti tremiamų žmonių skaičių, įlaipinimo į ešelonus stotis, įlaipinimo ir ešelonų išvykimo

laiką suderinti su MGB. Įsakyme SSRS MVD Vandens ir geležinkelių pervežimo skyriaus viršininkui nurodoma kartu su SSRS MVD ir Susisiekimo kelių ministerijos atstovais sudaryti ešelonų maršrutus. SSRS MVD Konvojinės apsaugos valdybos viršininkui įsakoma skirti reikiamą skaičių konvojų (po 38 žmones) ir sutelkti juos priėmimo punktuose, suderinus su LSSR MGB ir MVD, punktuose tremiamuosius priimti į ešelonus pagal MGB operatyvinių grupių sąrašus ir konvojuoti juos į paskyrimo vietas. Taip pat nurodoma į įlaipinimo stotis komandiruoti atsakingus SSRS MVD Konvojinės apsaugos valdybos karininkus¹¹.

Į 1951 m. rugsėjo mėn. tremiamųjų kategoriją pateko partizanų ir jų rėmėjų šeimos. Tokius sąrašus sudarydavo rajono MGB skyriaus pareigūnai, o patvirtindavo srities valdyba. Kitaip tariant, konkrečiu atveju sąrašus sudarė LSSR MGB Eišiškių r. skyrius, o patvirtino LSSR MGB Vilniaus sr. valdyba.

Į 1951 m. spalio mėn. tremiamųjų kategoriją pateko „buožės“ (stambieji ūkininkai) su šeimomis ir kartu gyvenančiais giminaičiais, kurie bendrai valdo ūkį¹².

LSSR MGB srities (šiuo atveju – Vilniaus sr.) valdyboje buvo užvedama kiekvienos tremiamos šeimos įskaitos byla, komplektuojami dokumentai, nurodantys jos sudėtį, socialinę ir turtinę padėtį, ginkluotajam pasipriešinimui priklausančius šeimos narius, kita „kompromituojanti“ medžiaga. Tada šeimos įskaitos bylos išrašas buvo siunčiamas į atitinkamo LSSR MGB rajono (šiuo atveju – Eišiškių r.) skyrių¹³. Numatytytū išstremti „buožių“ sąrašus sudarydavo rajonų vykdomieji komitetai¹⁴, o tvirtindavo LSSR Ministrų Taryba¹⁵.

Trėmimui vykdyti MGB rajonų (šiuo atveju – Eišiškių r.) skyriuose buvo formuojamos operatyvinės grupės, kurias pagal instrukcijas turėjo sudaryti vienas operatyvinis darbuotojas, 2 kareiviai arba „liaudies

gynėjai“, milicininkai ir 2 sovietinio partinio aktyvo nariai. Vienai operatyvinei grupei priskirta išstremti vieną šeimą¹⁶.

Iš archyvinių dokumentų matyti, kad 1951 m. trėmimo operacijos „Ruduo“ dokumentacija buvo tvarkoma kaip ir per ankstesnius trėmimus.

Prieš pradėdant operaciją, kiekvienas operatyvinės grupės vyresnysis gaudavo paketą su konkrečios šeimos dokumentais, taip pat vieną apklausos lapo ir 2 pažymos blankus. Operatyvinės grupės vyresnysis privalėjo tvarkingai, įskaitomai ir be taisyčių šiuos blankus užpildyti. Instrukcijos numatė tremiamos šeimos paėmimo iš gyvenamosios vietos procedūrą ir jos pristatymo į ešeloną eigą. Šiuos veiksmus taip pat organizavo operatyvinės grupės vyresnysis. Grupei atvykus į šeimos gyvenamąją vietą, jis privalėjo užtikrinti, kad jos nariai nepasislėptų, sulaukyti visus ten galinčius būti pašalinius asmenis, užtikrinti apsaugą nuo galimų partizanų antpuolių. Tremiama šeima turėjo būti suburta į vieną vietą ir jai paskelbtas sprendimas dėl iškeldinimo. Ten pat užpildžius apklausos lapą, visi anketiniai duomenys turėjo būti tuojau pat patikrinami pagal suaugusių šeimos narių dokumentus¹⁷. Nustatęs, kad yra ne visi numatyti išstremti asmenys, operatyvinės grupės vyresnysis privalėjo nedelsiant imtis jų paieškos ir sulaukyti¹⁸. Apklausos lapą pasirašydavo operatyvinės grupės vyresnysis ir šeimos nariai nuo 15 metų¹⁹.

Operatyvinės grupės vyresnysis už šeimos iškeldinimą buvo atsakingas, iki įlaidavo ją į tremtinių ešeloną. Perdavimo ir priėmimo faktą fiksavo pažyma, kurios vieną egzempliorių paimdavo ešelonu viršininkas, kitą – operatyvinės grupės vyresnysis. Šiuos dokumentus pasirašydavo abu minėti pareigūnai²⁰. Tremiant buvo galima panaudoti ginklą, apie ką tremiamieji turėjo būti informuoti²¹.

Jei operacijos metu kurio nors šeimos nario nerasdavo arba aptikdavo neįrašytą į sąrašą asmenų, taip pat atsiradus kitokių netikslumų (iškraiptytų pavardžių, duomenų ir pan.) operatyvinės grupės vyresnysis privalėjo raportu informuoti savo tiesioginę vadovybę²². Išstremtos šeimos dokumentaciją per savaitę jis pristatydavo MGB rajono skyriaus vadovybei. Toliau visa medžiaga būdavo pridėdama prie įskaitos bylos. Iš MGB srities valdybos ji keliaudavo į LSSR MGB A skyrių. Įskaitos bylas nuolat papildydavo kiti dokumentai: susirašinėjimas dėl išstremtų asmenų, jų skundai, prašymai, kartais – pabėgimo iš tremties vietos tyrimo medžiaga ir t. t.²³

RUGSĖJO MĖN. TRĖMIMAI IŠ EIŠIŠKIŲ RAJONO

Kaip jau minėta, 1951 m. rugsėjo mėn. iš Lietuvos buvo tremiamos partizanų ir jų rėmėjų šeimos. Deja, išlikę labai mažai šio trėmimo iš Eišiškių rajono archyvinių dokumentų, tad išsamiai rekonstruoti šiuos įvykius keblu.

Ruošiantis spalio mėn. trėmimams, 1951 m. rugsėjo 6 d. įvyko LSSR MGB vadovybės instruktažas, kuriame dalyvavo SSRS MGB įgaliotiniai plk. Nikolajus Miakotnychas ir gen. ltn. Jakovas Jedunovas, LSSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. Piotras Kapralovas bei jo pavaduotojai plk. Andrejus Leonovas ir pplk. Leonardas Martavičius, LSSR MGB 2-N valdybos viršininkas plk. Ilja Počkajus, LSSR MGB sričių valdybų ir Tardymo skyrių viršininkai, kiti aukštas pareigas einantys Lietuvos SSR čekistai. Susirinkusiuosius instruktavo gen. ltn. J. Jedunovas²⁴.

Kadangi atskirų SSRS ir LSSR vadovybės nutarimų dėl partizanų ir jų rėmėjų šeimų trėmimo nėra, darytina išvada, kad šis trėmimas buvo gana spontaniškas ir sumanytas vykdyti lygiagrečiai su spalio mėn.

trėmimais. Ko gero, į minėtą posėdį susirinkę aukšti SSRS ir LSSR MGB struktūrų pareigūnai nusprendė galutinai palaužti ginkluotąjį Lietuvos gyventojų pasipriešinimą. Tai iliustruoja keli išlikę archyviniai dokumentai. Antai LSSR MGB Šiaulių sr. valdybos viršininko pavaduotojo plk. Vladimiro Jarockio 1952 m. spalio 25 d. pasirašytame aiškinamajame rašte teigiama, kad 1951 m. rugsėjo mėn. trėmimai buvo planuojami tuo pat metu kaip ir 1951 m. spalio mėn. trėmimai. Tai buvo atsakas į „terroristinius partizanų aktus prieš sovietinius, partinius ir kolūkių aktyvistus“²⁵. Panašiai rašoma ir LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo plk. Aleksandro Gavrilovo 1952 m. gegužės 22 d. rašte. Jame pažymima, kad 1951 m. rugsėjo mėn. vykdyti partizanų ir jų rėmėjų šeimų trėmimai buvo atsakas į jų „terroristinius aktus“²⁶.

1951 m. rugsėjo 21 d. iš Lietuvos į Sibirą (Irkutsko sr.) buvo išsiųsti trys tremtinių ešelonai: ešelonas Nr. 97331 – iš Švenčionėlių (595 žmonės), ešelonas Nr. 97330 – iš Radviliškio (1 071 žmogus) ir ešelonas Nr. 97329 – iš Kužių (1 012 žmonių)²⁷.

Iš Vilniaus sr. Eišiškių r. 1951 m. rugsėjo 21 d. buvo ištremti 33 žmonės (10 šeimų). Jie išvežti ešelonu Nr. 97331²⁸. Tarp išvežtųjų 12 asmenų, arba 36 proc., buvo lenkų tautybės. Jų šeimų nariai priklausė lenkų partizanams – Armijai Krajovai. Kiti išvežtieji (21 žmogus) – lietuviai. Jų šeimų nariai priklausė lietuvių partizanams. Šis skaičius gautas patikrinus išvežtųjų ešeloninius sąrašus (žr. 1 pav.). Ešelonu Nr. 97331 ištremtųjų sąraše, 1951 m. rugsėjo 21 d. pasirašytame LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos vyr. operatyvinio įgaliotinio mjr. Vasilijaus Desiatnikovo ir karinės dalies Nr. 7574 kariuomenės diviziono štabo viršininko kpt. Grecovo, įrašyta 21 asmens iš Eišiškių r. pavardė, t. y. 5 šeimos²⁹. Vienos šeimos (brolio ir sesers iš Čižiūnų k.) tremties bylos nėra.

Ešelonas Nr. 97331 į Irkutsko sritį (numatyją tremties vietą) pajudėjo 1951 m. rugsėjo 21 d. 19 val. Ešeloną sudarė 58 vagonai, kuriuose važiavo 979 žmonės (264 vyrai, 412 moterų, 303 vaikai, iš viso 256 šeimos). Ešelono konvojų sudarė 54 žmonės: 2 karininkai, 9 seržantai, 43 kareiviai. Konvojui vadovavo kpt. Grecovas, ešelono viršininkas – pplk. Judinas. Ešelone buvo 2 medicinos seserys³⁰.

Pplk. Judino, kpt. Grecovo ir SSRS MGB Irkutsko srities valdybos 9-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko mjr. Aleksandrovo 1951 m. spalio 10 d. pasirašytame akte rašoma, kad ešelonas Nr. 97331 į Rytų Sibiro geležinkelio stotį atvyko 1951 m. spalio 7 d. Čeremchovo stotyje buvo išlaipinta 219 šeimų (846 žmonės), o Irkutsko antrojoje stotyje – 34 šeimos (133 žmonės). Pakeliui 1 žmogus mirė, o 2 kūdikiai gimė³¹.

■ Lenkai (12 žmonių) ■ Lietuviai (21 žmogus)

1 pav. 1951 m. rugsėjo mėn. iš Eišiškių r. ištremtų partizanų ir jų rėmėjų tautinė sudėtis

SPALIO MĖN. TRĖMIMAI IŠ EIŠIŠKIŲ RAJONO

Spalio mėn. trėmimo operacijai Lietuvoje vadovavo LSSR valstybės saugumo ministras gen. mjr. P. Kapralovas ir SSRS MGB įgaliotinis gen. ltn. J. Jedunovas³². Joje daly-

vavo 3 818 MGB karininkų ir operatyvinių pareigūnų, milicijos, kontržvalgybos, vidaus ir pasienio apsaugos pareigūnų, 11 270 kareivių, „liaudies gynėjų“ ir eilinių milicininkų, taip pat 8 000 sovietinių partinių aktyvistų³³. Buvo numatyta, kad per visą Lietuvą operacijoje dalyvaus 3 600 operatyvinių grupių³⁴. Išskeldinamiesiems nugabenti į numatytas tremties vietas buvo suformuota 800 vagonų, kurie sudarė 16 ešelonų. Žmonėms nuvežti iki geležinkelio stoties skirta 2 350 sunkvežimių³⁵.

Per 1951 m. spalio mėn. trėmimą iš Lietuvos į Tomsko sritį išsiųsti 6 ešelonai (360 vagonų), į Krasnojarsko kraštą – 10 ešelonų (602 vagonai)³⁶.

Ruošiantis šiai operacijai, buvo parengtas veiksmų planas, numatantis tremiamų asmenų surinkimą, konvojavimą, nuvežimą iš gyvenamosios vietos į numatytą tremties vietą ir medicinos pagalbą kelionės metu. Ešelonų viršininkais paskirti patyrę LSSR MVD operatyviniai darbuotojai. Jie buvo instrukuoti, aprūpinti būtinaisiais (maitinimo ir gamtinių reikalų atlikimo) ištekliais ir priemonėmis. Medicinos pagalbai teikti LSSR sveikatos apsaugos ministerija skyrė 2 gydytojus, 1 felčerį, 5 medicinos seseris, o SSRS sveikatos apsaugos ministerija – 16 gydytojų ir 32 medicinos seseris. Taip pat skirta medikamentų ir tvarsliaivos. Saugumui ir tvarkai užtikrinti (į pagalbą ešelonų viršininkams ir konvojui) kiekvienam ešelonui papildomai buvo skirta po operatyvinę grupę, kurioms vadovavo LSSR MVD pareigūnai. 1951 m. rugsėjo 29 d. įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo SSRS MVD Konvojinės apsaugos valdybos atstovas plk. Kuskalas ir Spec. pervežimo skyriaus atstovas kpt. Soldatovas, LSSR MVD sričių valdybų viršininkai, ešelonų viršininkai ir operatyvinių grupių vyresnieji. Jame aptarti visi trėmimo klausimai (tremtinių priėmimas, vežimas ir t. t.).

Tremiamus žmones laipinant į ešelonus, paaiškėjo nemažai atvejų, kai LSSR MGB pareigūnai klaidingai ir aplaidžiai buvo užpildę šeimų pažymas. Tai sukėlė keblumų, teko iš naujo pildyti dokumentus. Penkiuose ešelonuose žmonių trūko, o septyni, atvirkščiai, buvo perpildyti. Du ešelonai (Nr. 97483 ir Nr. 97485) Švenčionėlių geležinkelio stotyje buvo sulaikyti neribotam laikui, siekiant įlaipinti žmones, neišvežtus ankstesniais ešelonais. Šie ešelonai išvažiavo tik spalio 4 d.: ešelonas Nr. 97483, perpildytas 35 žmonėmis, išvyko 19 val., o ešelonas Nr. 97485, perpildytas 67 žmonėmis, – 20 val.³⁷

SSRS MGB Vyriausiosios apsaugos valdybos Transporto skyriaus viršininkas plk. Gruzdovas pasirašė planą, numatantį, iš kokio miesto geležinkelio stoties kokių rajonų žmonės turėjo būti vežami į numatytas tremties vietas. Numatyti ištremti Eišiškių r. gyventojai turėjo būti vežami iš Varėnos geležinkelio stoties³⁸. Tačiau žinoma, kad dalis vienos šeimos narių buvo išvežti iš Dūkštų geležinkelio stoties³⁹, mat tremiant jų nebuvo namie.

Varėnos geležinkelio stoties komendantu buvo paskirtas pplk. Surmačius, jo pavaduotoju – vyr. lt. Zaicevas, Dūkšto geležinkelio stoties komendantu – mjr. Patrikejevas, jo pavaduotoju – kpt. Ivanovas⁴⁰. Ešelonu Nr. 97484 viršininku paskirtas pplk. Paršinas, konvojaus viršininku – kpt. Semeičenka; ešelonu Nr. 97483 viršininku – mjr. Škapoidas, konvojaus viršininku – kpt. Krestovas⁴¹.

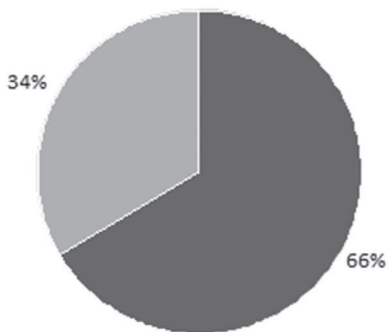
Varėnos geležinkelio stotyje žmonės į ešeloną Nr. 97484 pradėti laipinti 1951 m. spalio 2 d. 9 val. 45 min., o baigti kitos dienos 9 val. 10 min⁴². Ilgo laipinimo į ešeloną priežastys nurodytos ešelonu viršininko pplk. Paršino 1951 m. spalio 30 d. pasirašytame raporte. Jame teigiama, kad dalis MGB darbuotojų netinkamai užpildė tremiamų šeimų pažymas, buvo vėluojama atvežti žmones. Raporte taip pat rašoma, kad pakeliui į

tremties vietą pasitaikė vienas pabėgimo atvejis. Maistas tremtiniais pakeliui buvo dalijamas vienuolikoje punktų. Į numatytą tremties vietą ešelonas atvyko 1951 m. spalio 16 d. Kliukvenajos stotyje išlaipinti 382, Kanskio stotyje – 514 žmonių⁴³.

Dūkšto geležinkelio stotyje į ešeloną Nr. 97483 žmonės buvo laipinami 1951 m. spalio 2 d. nuo 8 iki 24 val.⁴⁴ Čia taip pat pasitaikė klaidingai užpildytų dokumentų, nustatyta asmens duomenų neatitikimų ir pan. Ešelone gimė 2 kūdikiai⁴⁵. Juo išvežtos 284 šeimos (1 095 žmonės)⁴⁶.

Remiantis ešeloniniais sąrašais, galima tvirtinti, kad 1951 m. spalio mėn. ištremti 267 Eišiškių r. gyventojai (71 šeima): ešelonu Nr. 97484 iš Varėnos geležinkelio stoties į Krasnojarsko kraštą išvežti 264, o ešelonu Nr. 97483 iš Dūkšto geležinkelio stoties taip pat į Krasnojarsko kraštą – 3 Eišiškių r. žmonės. Tiesa, vieno asmens tremties bylos nėra, nors ešeloniniame sąrašė kaip ištremtasis jis įrašytas. Iš šių 267 tremtinių 177 buvo lenkų tautybės asmenys⁴⁷. Kitaip tariant, lenkai sudarė 66 proc., arba du trečdalius, visų 1951 m. spalio mėn. išvežtų Eišiškių r. gyventojų; kiti 90 ištremtųjų – lietuviai (žr. 2 pav.).

■ Lenkai (177 žmonės) ■ Lietuviai (90 žmonių)

2 pav. 1951 m. spalio mėn. iš Eišiškių r. ištremtų „buožių“ tautinė sudėtis

1951 m. spalio mėn. iš Eišiškių r. buvo numatyta ištremti 105 pagrindinio sąrašo ir 30 rezervinio sąrašo šeimų. Iš tikrųjų išvežta 71 abiejų sąrašų šeima, vadinasi, 64 šeimos trėmimo išvengė (pasislėpė)⁴⁸. Vėliau buvo išvežti 34 spalio mėn. trėmimo išvengę Eišiškių r. gyventojai⁴⁹.

LSSR MGB Eišiškių r. skyriaus viršininko mjr. Ivano Bondarevo 1951 m. spalio 4 d. raporte randame kiek kitokius ištremtųjų skaičius. Jame rašoma, kad spalio mėn. trėmimo išvengė 61 šeima. Raporte nurodytos šios to priežastys: 1) 19 „išbuožintų“ šeimų dar iki rugsėjo mėn. trėmimų išsikėlė iš Eišiškių r. į Baltarusiją ar kitus Lietuvos rajonus; 2) 27 šeimos po rugsėjo mėn. trėmimų išvažiavo iš rajono arba pradėjo slapstyti; 3) 15 šeimų pasislėpė vykstant trėmimui⁵⁰.

Ankstų 1951 m. spalio 2 d. rytą, 4 val., Eišiškių r. sodybos, kurių gyventojai buvo įtraukti į tremiamųjų sąrašus, buvo blokuotos. Operacija prasidėjo 7 val. ryto. Spalio mėn. trėmimuose dalyvavo 29 LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos, LSSR MGB Eišiškių r. skyriaus ir LSSR MGB Eišiškių r. Milicijos skyriaus operatyviniai darbuotojai, 20 LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos milicininkų, 1 LSSR MGB pareigūnas, 3 MGB mokyklos karininkai, 53 MGB mokyklos kursantai, 3 karininkai, 96 kareiviai, 31 „liaudies gynėjas“ ir milicininkas. Į vadinamuosius surinkimo punktus tremiamuosius vežė 36 sunkvežimiai. Eišiškių r. buvo 3 tokie punktai: Eišiškių, Kalesninkų ir Valkininkų⁵¹.

LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininko pavaduotojo pplk. Stepano Figurino ataskaitiniame pranešime apie trėmimo operacijos eigą Vilniaus sr. rašoma, kad MGB kariuomenės kareivis Kreštyliovas sužeidė bandžiusį pabėgti tremiamos Romanovskių šeimos iš Eišiškių r. Strielčiškių k. narį⁵². Šis įvykis minimas ir LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko vyr. ltn. Michailo Durmanichino

1951 m. spalio mėn. raporte. Jame teigiama, kad per trėmimo operaciją, bandydamas pabėgti, buvo sužeistas A. Romanovskis. Jis nuvežtas į ligoninę, o jo šeima ištremta⁵³. A. Romanovskio sužeidimas minimas ir LKP(b) Vilniaus sr. komiteto sekretoriaus Danijilo Šupikovo pasirašytame 1951 m. spalio mėn. informaciniame pranešime apie „buožių“ trėmimą iš Vilniaus sr.⁵⁴

Minėtame vyr. ltn. M. Durmanichino raporte taip pat rašoma, kad buvo gautas Eišiškių r. MTS (mašinų ir traktorių stoties) Politinio skyriaus viršininko pranešimas. Jame teigiama, jog, likus dviem dienoms iki trėmimo, „Aušros“ kolūkyje apsilankęs LKP(b) Eišiškių r. komiteto instruktorius Solovjovas žmonėms pranešė, kad netrukus bus tremiami žmonės. Gavusios šią informaciją, nuo tremties pasislėpė 7 šeimos⁵⁵.

Mjr. I. Bondarevo raporte rašoma, kad trėmimų išvakarėse LKP(b) Eišiškių r. komiteto instruktorius Vasiljevas tarnybinės komandiruotės metu girtuokliaudamas Urkionių ir Čebatorių kaimuose įspėjo vietos gyventojus apie artimiausiu metu vykšiančius trėmimus⁵⁶. Toliau šiame raporte teigiama, kad sovietinis partinis aktyvistas Chorostinas po susirinkimo, kuriame jis buvo įtrauktas į turėjusią dalyvauti trėmime operatyvinę grupę, nuvažiavo į Dainavos k. ir įspėjo jo gyventojus J. K. Zapasniką ir I. M. Andruškevičių apie jiems gresiantį trėmimą⁵⁷. Kiek kitaip šis įvykis apibūdintas vyr. ltn. M. Durmanichino raporte. Jame rašoma, kad LKP(b) Eišiškių r. komiteto sovietiniai partiniai aktyvistai Andruškevičius ir Chorostinas, prasidėjus trėmimui vykdamai į Dailidžių k. (!), atsiskyrė nuo savo operatyvinės grupės ir anksčiau atsidūrę kaime įspėjo gyventojus apie trėmimą. Dėl to jo išvengė (pasislėpė) 5 šeimos⁵⁸. Iš įvykio aprašymo abiejuose raportuose akivaizdu, kad skiriasi ne tik aplinkybės, bet ir vietovės (Dailidžių ir Dainavos kaimus skiria 20 km).

Tikėtina, kad raporte minimas J. K. Zapasnikas yra Juzefas Zapasnikas (g. 1904 m.). 1951 m. spalio mėn. trėmimo jis išvengė, bet 1952 m. sausio 23 d. kartu su trimis sūnumis ir seserimi iš Dainavos k. buvo ištremtas į Krasnojarsko kraštą⁵⁹.

Kitas minimas asmuo, tikėtina, yra Marjanas Andruškevičius (g. 1934 m.). Jis su broliu 1952 m. sausio 23 d. buvo išvežtas į Krasnojarsko kraštą; dar vienas jų brolis ištremtas 1952 m. liepos 30 d. Andruškevičiai taip pat gyveno Dainavos k.⁶⁰

IŠVADOS

1951 m. rudens trėmimo operacija „Ruduo“ buvo įvykdyta dviem etapais. Eišiškių r. žmonės tremti rugsėjo 21 ir spalio 3 d. Kaip ir visoje Lietuvoje, rugsėjo mėn. vežtos partizanų ir jų rėmėjų šeimos, o spalio mėn. – „buožių“ šeimos. Rugsėjo 21 d. iš Eišiškių r. ištremti 33 žmonės (10 šeimų), iš jų 12 lenkų. Spalio 3 d. išvežti 267 žmonės (71 šeima), iš jų 177 lenkai. Lietuvos gyventojai per šią operaciją tremti į Krasnojarsko kraštą ir Irkutsko sritį.

Šis tyrimas paneigia viešojoje erdvėje ir istoriografijoje neretai išsakomą nuomonę, kad Lietuvoje prievartinis gyventojų iškeldinimas vykdytas tautiniu pagrindu. Akivaizdu, kad taip nebuvo. Deportacijomis siekta atsikratyti asmenų, socialiniu ar politiniu aspektu neįtikusių okupacinei valdžiai. Lietuvių ar lenkų partizanai arba jų šeimų nariai, taip pat „buožės“ buvo suvokiami kaip priešiški ir pavojingi sovietų valdžiai. Ištremti į tolimuosius SSRS regionus, jie išnaudoti kaip pigi darbo jėga.

Operacijos „Ruduo“ eiga Eišiškių r. buvo tipinė. Išskirtinumas tik tas, kad šis rajonas buvo nevienatautis. Nagrinėjant archyvinius dokumentus, ryškėja vienodas operacijos braižas. Visuose rajonuose pagal tą pačią schemą buvo sudaromi planai, numatomų

ištremti asmenų sąrašai, formuojamos operatyvinės grupės, skaičiuotos trėmimui reikėsiančios pajėgos ir t. t.

Visuomenėje taip pat dažnai girdėti kalbant, kad žmonės būdavo perspėjami

apie galimus trėmimus ar net išbraukiami iš numatytųjų ištremti sąrašų. Šis tyrimas patvirtina, kad tokių atvejų tikrai pasitaikydavo, bet tai padaryti galėjo tik vienaip ar kitaip su trėmimo vykdymu susiję asmenys.

Nuorodos

¹ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945–1952 m. Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1994; *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, Vilnius, 1995; E. Grunskis, *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996.

² A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1941–1953 metais*, Vilnius, 1996.

³ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007.

⁴ *1941–1952 metų Lietuvos tremtiniai*, kn. 1, Vilnius, 1993.

⁵ V. Stravinskienė, „Lietuvos lenkų trėmimai 1941–1952 m.“ [prieiga internete: http://www.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=461%3Avitalija-stravinskien-lietuvas-lenk-trėmimai-1941-1952-m&catid=27%3Aistorija-mokslo-darbai-87-tomas&Itemid=435, žiūrėta 2015-07-03].

⁶ D. Grinkevičiūtė, *Lietuviai prie Laptevų jūros: atsiminimai, miniatiūros*, Vilnius, 2005; A. Žemaitytė, *Amžino įšalo žemėje*, Vilnius, 1989; I. Domeika, *Mano kelionės: tremtinio atsiminimai*, Vilnius, 2008; V. Tarasonis, A. Bajoriūnas, D. Gediminskas, *Lietuvos tremtiniai Tadžikijoje*, Vilnius, 1992; O. Merkienė, *Aš – Olga, Juozo žmona*, Vilnius, 2006 ir kt.

⁷ *Lietuvos gyventojų trėmimai 1941, 1945–1952 m.*, p. 392–394.

⁸ LKP(b) CK biuro 1951 m. rugsėjo 28 d. nutarimas Nr. Bc-155/1vs (YA) „Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 1771, ap. 190, b. 8, l. 139.

⁹ LKP(b) CK biuro 1951 m. rugsėjo 28 d. nutarimo priedas, *ibid.*, l. 140.

¹⁰ LSSR MT 1951 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 865vs „Dėl buožių ir jų šeimų iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos“, *ibid.*, l. 141.

¹¹ SSRS vidaus reikalų ministro gen. mjr. plk. S. Kruglovo 1951 m. rugsėjo 13 d. įsakymas Nr. 00636 [prieiga internete: <[http://www.e-reading.club/chapter.php/148464/474/Kokurin,_Vladimircev_-_NKVD-MVD_SSSR_v_bor'be_s_banditizmom_i_vooruzhennym_nacionalisticheskim_podpol'em_na_Zapadno---1956\).html](http://www.e-reading.club/chapter.php/148464/474/Kokurin,_Vladimircev_-_NKVD-MVD_SSSR_v_bor'be_s_banditizmom_i_vooruzhennym_nacionalisticheskim_podpol'em_na_Zapadno---1956).html)>, žiūrėta 2015-07-03].

¹² LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1952 m. sausio 2 d. pasirašyta pažyma apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, LYA, f. V-135, ap. 7, b. 328, l. 318.

¹³ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1951 m. rugsėjo 15 d. pasirašyta pažyma apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, *ibid.*, l. 18–19.

¹⁴ Piščikų šeimos tremties byla, *ibid.*, f. V-5, ap. 1, b. 33715, l. 4–5.

¹⁵ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1951 m. rugsėjo 15 d. pasirašyta pažyma apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, *ibid.*, ap. 7, b. 328, l. 19, 260.

¹⁶ LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kapralovo ir SSRS MGB įgaliotinio gen. ltn. J. Jedunovo 1951 m. rugsėjo mėn. parengta trėmimo eigos atmintinė, *ibid.*, l. 59.

¹⁷ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1948 m. kovo 18 d. ištremtųjų šeimų dokumentų pildymo atmintinė, *ibid.*, b. 171, l. 20.

¹⁸ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1952 m. sausio 2 d. pasirašyta pažyma apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, *ibid.*, b. 328, l. 318.

¹⁹ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1951 m. rugsėjo 15 d. pasirašyta pažyma apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, *ibid.*, l. 260.

²⁰ *Ibid.*

²¹ SSRS NKVD ir NKGB įgaliotinio gen. mjr. I. Tkačenkos pasirašyta trėmimų tvarkos Lietuvoje instrukcija, *ibid.*, f. V-141, ap. 2, b. 4, l. 97.

²² LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1948 m. kovo 18 d. ištremtųjų šeimų dokumentų pildymo atmintinė, *ibid.*, f. V-135, ap. 7, b. 171, l. 20.

²³ LSSR MGB A skyriaus viršininko pplk. P. Grišino 1951 m. rugsėjo 15 d. pasirašyta pažyma

apie tvarką, pagal kurią 1951 m. tremti „buožės“ su šeimomis, *ibid.*, b. 328, l. 16–17.

²⁴ SSRS MGB įgaliotinio gen. ltn. J. Jedunovo 1951 m. rugsėjo 6 d. pasirašytas sąrašas LSSR MGB pareigūnų, dalyvavusių 1951 m. rugsėjo 6 d. pasirengimo trėmimų operacijai instruktaže, *ibid.*, l. 29.

²⁵ LSSR MGB Šiaulių sr. valdybos viršininko pavaduotojo plk. V. Jarockio 1952 m. spalio 25 d. pasirašytas aiškinamasis raštas, *ibid.*, b. 326, l. 261.

²⁶ LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. A. Gavrilo 1952 m. gegužės 22 d. pasirašyta pažyma, *ibid.*, l. 153.

²⁷ LSSR MVD 2-ojo spec. poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. ltn. Borunovo pasirašyta pažyma, *ibid.*, f. V-141, ap. 2, b. 139, l. 10.

²⁸ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos vyr. operatyvinio įgaliotinio mjr. V. Desiatnikovo ir karinės dalies Nr. 7574 diviziono štabo viršininko kpt. Grecovo 1951 m. rugsėjo 21 d. pasirašytas ešelono Nr. 97331 ešeloninis sąrašas, *ibid.*, f. V-135, ap. 7, b. 332, l. 1, 3 a. p.–4, 11 a. p.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ LSSR MVD 2-ojo spec. poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. ltn. Borunovo pasirašyta pažyma ir ešelono Nr. 97331 viršininko pavaduotojo pplk. Judino 1951 m. gruodžio 11 d. pasirašytas pranešimas, *ibid.*, f. V-141, ap. 2, b. 139, l. 9–10.

³¹ Ešelono Nr. 97331 viršininko pavaduotojo pplk. Judino 1951 m. spalio 22 d. pasirašytas raportas, *ibid.*, l. 80–81.

³² Pplk. Brindo 1951 m. rugsėjo 27 d. pasirašyta pažyma, *ibid.*, f. V-135, ap. 7, b. 328, l. 40.

³³ LSSR MGB ministro gen. mjr. P. Kapralovo ir SSRS MGB įgaliotinio gen. ltn. J. Jedunovo 1951 m. spalio 3 d. pasirašyta pažyma, *ibid.*, l. 145.

³⁴ SSRS MGB 2-osios vyr. valdybos 2-N skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio mjr. Storožuko pasirašytas trėmimų operacijai būtinų išteklių apskaičiavimas, *ibid.*, l. 35.

³⁵ LSSR vidaus reikalų ministro gen. mjr. P. Kapralovo ir SSRS MGB įgaliotinio gen. ltn. J. Jedunovo 1951 m. spalio 3 d. pasirašyta pažyma, *ibid.*, l. 145.

³⁶ LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo plk. P. Jefremovo 1951 m. spalio 6 d. parengta ataskaita, *ibid.*, f. V-141, ap. 2, b. 139, l. 46.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ SSRS MGB Vyriausiosios apsaugos valdybos Transporto skyriaus viršininko plk. Gruzdovo pasirašytas planas, *ibid.*, f. V-135, ap. 7, b. 328, l. 45.

³⁹ Varėnos geležinkelio stoties komendanto LSSR MGB valdybos Milicijos valdybos skyriaus

viršininko plk. Surmačiaus, ešelono Nr. 97484 viršininko LSSR MVD Pasienio apygardos valdybos Organizavimo poskyrio viršininko pplk. Paršino ir ešelono Nr. 97484 konvojaus viršininko kpt. Semeičenkos 1951 m. spalio 3 d. pasirašytas ešelono Nr. 97484 ešeloninis sąrašas, *ibid.*, b. 334, l. 44, 49 a. p.

⁴⁰ Pplk. Brindo pasirašytas geležinkelio stočių, kuriose žmonės laipinami į ešelonus, viršininkų ir jų pavaduotojų sąrašas, *ibid.*, b. 328, l. 56.

⁴¹ LSSR MGB A skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko ltn. A. Kočkino 1951 m. spalio 4 d. pasirašyta pažyma ir LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo A. Gailevičiaus 1951 m. spalio 4 d. pasirašyta ataskaita, *ibid.*, l. 147–148, 152–153.

⁴² Operatyvinės grupės viršininko mjr. Dadykos 1951 m. spalio 4 d. pasirašytas raportas, *ibid.*, f. V-141, ap. 2, b. 139, l. 56.

⁴³ LSSR MVD Pasienio apygardos valdybos Organizavimo poskyrio viršininko pplk. Paršino 1951 m. spalio 30 d. pasirašytas raportas ir jo bei SSRS MGB Kansko m. skyriaus viršininko pplk. Meščeriakovo, Krasnojarsko kr. MGB valdybos atstovo mjr. Jančiukovičiaus, ešelono Nr. 97484 konvojaus viršininko kpt. Semeičenkos ir ešelono Nr. 97484 gydytojo Gerceno 1951 m. spalio 16 d. pasirašytas aktas, *ibid.*, l. 235, 238.

⁴⁴ LSSR MVD Pataisos darbų kolonijų skyriaus Kadryų skyriaus viršininko mjr. S. Liubimkovo 1951 m. spalio 5 d. pranešimas, *ibid.*, l. 72.

⁴⁵ Ešelono Nr. 97483 viršininko mjr. Škapoidos 1951 m. spalio 29 d. pasirašyta ataskaita, *ibid.*, l. 164–165.

⁴⁶ Ešelono Nr. 97483 viršininko mjr. Škapoidos, ešelono Nr. 97483 konvojaus viršininko kpt. Krestovo, SSRS MGB Krasnojarsko kr. valdybos 9-ojo skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko pavaduotojo kpt. Aftaikino ir SSRS MGB Krasnojarsko kr. valdybos 9-ojo skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko mjr. Žukovičiaus 1951 m. spalio 19 d. pasirašytas aktas, *ibid.*, l. 171.

⁴⁷ Varėnos geležinkelio stoties komendanto LSSR MGB valdybos Milicijos valdybos skyriaus viršininko plk. Surmačiaus, ešelono Nr. 97484 viršininko LSSR MVD Pasienio apygardos valdybos Organizavimo poskyrio viršininko pplk. Paršino ir ešelono Nr. 97484 konvojaus viršininko kpt. Semeičenkos 1951 m. spalio 3 d. pasirašytas ešelono Nr. 97484 ešeloninis sąrašas, *ibid.*, f. V-135, ap. 7, b. 334, l. 2–3, 5 a. p.–6 a. p., 7 a. p.–8 a. p., 10–10 a. p.

⁴⁸ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 5-ojo skyriaus viršininko plk. Borovkovo ir LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos A skyriaus viršininko pavaduotojo pplk. Suchodolskio 1951 m. gruodžio 4 d. pasirašyta pažyma, *ibid.*, b. 328, l. 280–281.

⁴⁹ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininko pavaduotojo pplk. Jakovlevo ir LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos A skyriaus viršininko pavaduotojo pplk. Suchodolskio 1952 m. sausio 16 d. pasirašytas 1951 m. iš Vilniaus sr. numatytų ištremti ir 1951 m. spalio 2 d. neištremtų „buožių“ ir jų šeimų sąrašas, *ibid.*, b. 297, l. 126–141.

⁵⁰ LSSR MGB Eišiškių r. skyriaus viršininko mjr. I. Bondarevo 1951 m. spalio 4 d. pasirašytas raportas, *ibid.*, ap. 8, b. 15, l. 74.

⁵¹ *Ibid.*, l. 73.

⁵² LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininko pavaduotojo pplk. S. Figurino pranešimas, *ibid.*, l. 20.

⁵³ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko vyr. lttn. M. Durmanichino 1951 m. spalio mėn. pasirašytas raportas, *ibid.*, l. 65.

⁵⁴ LKP(b) Vilniaus sr. komiteto sekretoriaus D. Šupikovo 1951 m. spalio mėn. pasirašytas informacinis pranešimas, *ibid.*, f. 3387, ap. 3387-4, b. 18, l. 70.

⁵⁵ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko vyr. lttn. M. Durmanichino 1951 m. spalio mėn. pasirašytas raportas, *ibid.*, f. V-135, ap. 8, b. 15, l. 63–64.

⁵⁶ LSSR MGB Eišiškių r. skyriaus viršininko mjr. I. Bondarevo 1951 m. spalio 4 d. pasirašytas raportas, *ibid.*, l. 74.

⁵⁷ *Ibid.*, l. 75.

⁵⁸ LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos 2-ojo skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko vyr. lttn. M. Durmanichino 1951 m. spalio mėn. pasirašytas raportas, *ibid.*, l. 64–65.

⁵⁹ Zapasnikų šeimos įskaitos (tremties) byla, *ibid.*, f. V-5, ap. 1, b. 30987.

⁶⁰ Andruškevičių šeimos įskaitos (tremties) byla, *ibid.*, b. 95326.

Gauta 2015 09 10
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Dalia Balkytė

THE 1951 DEPORTATION OPERATION OF LITHUANIANS CALLED “AUTUMN”: DEPORTATIONS FROM EIŠIŠKĖS DISTRICT

Summary

One of the main features of the Stalinist period in Lithuania was forced deportation of Lithuanians. Back in the times of the Tsarist Russia, the authorities practiced large-scale deportations (forced resettlement from the place of residence to other areas). Over a few decades of the Soviet rule, the mass resettlement of people became a standard practice. Deportations were initiated by the political leadership and were planned and carried out by repressive structures.

Since 1941, 30 deportation operations were carried out in Lithuania occupied by the Soviet Union. The USSR leadership treated deportations as a state task of great political importance. Deportations were aimed at breaking the armed resistance of the population against the occupying power, implementing political and economic goals of Sovietisation of Lithuania, and using free labour force in sparsely populated areas of the Soviet Union. People were relocated by force from their native land to remote regions, where they lived under totally unaccustomed conditions and lost all their property and possessions. The deportees had no right to leave their new places of residence (special settlements) and were under the threat of criminal charges for the breach of this prohibition.

The article analyses the deportation of Lithuanians from Eišiškės District of Vilnius Region in autumn 1951 during the operation called “Autumn”. Eišiškės District, like several other districts of the Lithuanian SSR, was a multi-ethnic district, Poles being a large ethnic group in the area.

The 1951 deportation operation “Autumn” was carried out in two stages: in September, families of partisans and their supporters were deported and in October, affluent farmers with families and relatives who lived and managed the farms together were deported. This deportation was one of the largest operations of this kind in Lithuania.

On 21 September, 33 people (10 families), of which 12 were Polish, were deported. On 3 October, 267 people (71 families), of which 177 Polish, were deported. During this operation the residents of Lithuania were deported to Krasnoyarsk Krai and Irkutsk Oblast.

Forced resettlement of the population was *not* carried out on the basis of the nationality. It served as means to dispose of the people who socially or politically did not satisfy the occupation authorities. Lithuanian or Polish partisans or members of their families, as well as affluent farmers were perceived as dangerous by the Soviet govern-

ment. The deportees were used as cheap labour force in the regions of the USSR.

The operation “Autumn” in Eišiškės District was a standard operation, except that the district was multi-ethnic. The archival documents show a uniform pattern of

such operations: an operation plan was drawn according to a single scheme, lists of people to be exiled were then prepared, operational groups to execute the plan were formed, forces required to execute the deportation were estimated, etc.